

რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის შედეგები და შეფასებები

სამწუხაროდ, 2008 წლის აგვისტოს ომის წინ ქართულმა პოლიტიკურმა ელიტამ არ გაითვალისწინა მერაბ მამარდაშვილის სიტყვები: „რუსეთი ეს არის ქვა, რომელიც ყოველ წუთას შეიძლება დაგეცეს თავზე. იყავით მზად სიკვდილისთვის. იყავით მზად, განსაკუთრებით, თუ თქვენი თავი ძალიან ახლოსაა ქვასთან“.¹

რუსეთის 2008 წლის სამხედრო აგრესიამ, საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაციამ და ოკუპირებულ ტერიტორიებზე საოკუპაციო ჯარებისა და სამხედრო ინფრასტრუქტურის განლაგებამ მნიშვნელოვნად გააუარესა საქართველოს უსაფრთხოების გარემო. ამ ომმა ცხადყო, რომ რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლება არ ეგუებოდა საქართველოს სახელმწიფო სუვერენიტეტს, მის არჩევანს დემოკრატიის სასარგებლოდ, დამოუკიდებელ სამინაო და საგარეო პოლიტიკას.²

ომი დასრულდა. ყველაზე მძაფრად, სწორედ ნაომარი ქვეყანა ხვდებოდა, რას ნიშნავდა ცნობილი სიტყვები: „ომი დამთავრდა, მშვიდობის გეშინოდეთ“. ოკუპირებული ტერიტორიიდან დაღუპული ქართველი მეომრების ცხედრებს დედაქალაქისკენ უჩრუმრად მოასვენებდნენ – ყოველგვარი გაცილებისა და პროცესიის გარეშე... მანქანა მანქანას მიჰყვებოდა მუხათგვერდის პანთეონისკენ... „შედეგების მომკა იწყებოდა“!

2008 წლის 12 აგვისტოს საფრანგეთის პრეზიდენტი ნიკოლა სარკოზი, ევროპის საბჭოს თავმჯდომარის უფლებამოსილების ფარგლებში, სამხედრო მოქმედებების შეწყვეტის მიზნით, მოსკოვსა და თბილისში ჩავიდა. ექვსპუნქტიანი შეთანხმება, სხვა საკითხებთან ერთად, განსაზღვრავდა საომარი მოქმედებების დაუყოვნებლივ შეწყვეტასა და სამხედრო ძალების დაბრუნებას შეიარაღებულ კონფლიქტამდე დაკავებულ პოზიციებზე. მაგრამ რუსული და ოსური შეიარაღებული ძალები ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმების მიღებიდან რამდენიმე დღის განმავლობაში მაინც აგრძელებდნენ შეტევას ქართულ პოზიციებზე და დაიკავეს დამატებითი ტერიტორიები; მათ შორის ახალგორის რაიონი, რომელიც 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტამდე საქართველოს ხელისუფლების მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა.

22 აგვისტოს და 8 სექტემბერს მიღწეული შეთანხმების შედეგად, რუსი ჯარისკაცების ნაწილი გაიწვიეს დაკავებული პოზიციებიდან. ამის შემდეგ მოვლენების სცენარი სამხედრო მოქმედებებიდან პოლიტიკური და დიპლომატიური მოქმედებების სფეროში დაბრუნდა. მიმდინარეობდა მწვავე განხილვები კონფლიქტის დაწყებასთან დაკავშირებით პასუხისმგებლობის შესახებ.³

2008 წლის აგვისტოში რუსეთთან გაფორმდა ექვსპუნქტიანი ხელშეკრულება, რომელიც სინამდვილეში შვიდპუნქტიანი იყო, მაგრამ სააკაშვილმა მეშვიდე

1 ლოლობერიძე ლ., რაც მაგონდება და როგორც მაგონდება, თბ., 2019, გვ. 451.

2 კუპრაშვილი ჰ., საქართველოს ეროვნული უშიშროება, თბ., 2022, გვ. 502.

3 ჩვენი ეპოქა, ტ. V, თბ., 2015, გვ. 15.

პუნქტი ამოაღებინა. საქმე ის იყო, რომ მეშვიდე პუნქტში ეწერა: აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის სტატუსი უნდა გადაენციტა საერთაშორისო კონფერენციას, რომელიც უახლოეს მომავალში დასავლეთის ეგიდით ჩატარდებოდა. ამ მუხლის გაქრობით, სააკაშვილმა დასავლეთისა და გაეროს ხელ-ფეხი შეუკრა და რუსეთს სრული კარტ-ბლანში მისცა, რათა ცხინვალისა და სოხუმის „დამოუკიდებლობა“ ელიარებინა.⁴

აღნიშნულთან დაკავშირებით გავიხსენოთ სარკოზის განცხადება – „საკაშვილმა შთანხმების დოკუმენტიდან საკუთარი ხელით ამოშალა პუნქტი, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სტატუსი ფართო საერთაშორისო დისკუსიის გარეშე ვერ განისაზღვრებოდა“. სააკაშვილის მიერ ამ პუნქტის ამოღებიდან ზუსტად ორ კვირაში რუსეთმა აფხაზეთი და ე. წ. „სამხრეთ ოსეთი“ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ცნო.⁵

რაც შეეხება 12 აგვისტოს შემუშავებულ „ექვსპუნქტიან გეგმას“, იგი შემდეგში მდგომარეობდა: 1. ძალის გამოყენებაზე უარის თქმა; 2. საბრძოლო ქმედებებზე უარის თქმა; 3. ჰუმანიტარული დახმარებისთვის თავისუფალი მიმოსვლის უზრუნველყოფა; 4. საქართველოს შეიარაღებული ძალები უნდა დაბრუნდნენ მათი ჩვეულებრივი დისლოკაციის ადგილებში; 5. რუსეთის შეიარაღებული ძალები უნდა დაბრუნდნენ სამხედრო მოქმედებების დაწყებამდე არსებულ ხაზზე. საერთაშორისო მექანიზმის შექმნამდე რუსეთის სამშვიდობო ძალები განახორციელებენ უსაფრთხოების დამატებით ზომებს; 6. საერთაშორისო დისკუსიების დაწყება აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის პირობების შესახებ.

საკითხის ექსპერტობა არ არის აუცილებელი იმის განსაჭვრეტად, თუ რა შედეგი შეიძლებოდა მოჰყოლოდა რუსეთისათვის მეხუთე პუნქტში მოცემული „ურთიერთობის დამატებითი ზომების“ განხორციელების უფლების მინიჭებას. ის ცალსახად მეტყველებს ზოგადად დასავლური სამყაროსა და პირადად საფრანგეთის ყოფილი პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის პოლიტიკურ კონფორმიზმზე რუსეთის მიმართ.⁶

ამავე დროს, ომის შედეგების შეფასების დროს, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ირიბად მიაჩნება სარკოზი მეშუარეობაში, რომ მეშვიდე პუნქტი სააკაშვილმა, ჩვენდა საბედისწეროდ, საკუთარი ხელით ამოშალა: „საკაშვილისთვის მიუღებელი იყო პუნქტი, რომლის მიხედვითაც, სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის მომავალი სტატუსი საერთაშორისო დისკუსიის საგანი უნდა გამხდარიყო“.

ამდენად, შვიდპუნქტიანი დოკუმენტი გადაიქცა ექვსპუნქტიან დოკუმენტად და ფაქტობრივად, სააკაშვილმა თავად უბიძგა რუსეთს სოხუმისა და ცხინვალის აღიარებისაკენ.⁷

რუსეთმა აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ აღიარების შემდეგ „თანამოაზრეების“ ძებნა დაიწყო. პირველი ცდები ლათინური ამერიკის ქვეყნებზე განხორციელდა. იქ, თავისი წარმომადგენელი სეჩინი მიაგვლინა, რომელმაც და-

4 გაზეთი, „ასავალ-დასავალი“, 2021, #36, გვ. 10.

5 გაზეთი, „ასავალ-დასავალი“, 2023, # 7, გვ. 11.

6 ყალიჩავა კ., კოსოვო, აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი: თანამედროვე კონფლიქტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი, თბ., 2021, გვ. 219.

7 გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2023, #15, გვ. 26.

ვალეების შესრულება კუბიდან დაიწყო. მაგრამ, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, კუბასთან ურთიერთობები გართულებული იყო. კუბაზე „გაბუტული“ იყვნენ, მიაჩნდათ, რომ რუსეთმა მათ უღალატა. სეჩინს კი ძველი მეგობრობის აღდგენა, კავშირების დამყარება სურდა. მათ შორის იმისთვისაც, რომ ამერიკელებისთვის ძველებურად მოეღერებინათ მუშტი.

მძლავრმა რუსულმა დესანტმა 2008 წლის აგვისტოში ვერაფერს მიაღწია. ფიდელ კასტრომ რუსეთის დელეგაცია არც კი მიიღო. მაგრამ სეჩინი დაჟინებული იყო, განაგრძობდა ლათინურ ამერიკაში ფრენას ლამის ყოველდღიურად. მეორედ ჩასვლისას მან მოიარა კუბა, ვენესუელა და ნიკარაგუა. ყველას სთავაზობდა რუსულ იარაღსა და რუსეთის ნავთობმომპოვებელი კომპანიების მომსახურებას, პირველ რიგში, რასაკვირველია „როსნეფტის“, რომლის დირექტორთა საბჭოს თავმჯდომარე თვითონ იყო.

შედეგად, მალე ნიკარაგუამ, შემდეგ კი ვენესუელამაც აღიარეს აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა. ეს სეჩინის პირადი მიღწევა იყო, მან დაიყოლია დანიელ ორტეგა და უგო ჩავესი. ასეთი დავალება სეჩინისთვის არავის მიუცია – მან თვითონ მოიფიქრა, რომ ეს სვლა სწრაფად დაარსდებოდა პუტინს ახალ თანამდებობაზე მის ეფექტურობაში. არაღიარებული რესპუბლიკების აღიარება სწრაფი და ეფექტიანი შედეგი იყო, ნავთობის შესახებ კონტრაქტების ხანგრძლივი და რთული ხელმოწერისაგან განსხვავებით.

ჩავესთან სეჩინმა საერთო ენა გაცილებით სწრაფად გამოიხატა, ვიდრე ძმებ კასტროებთან: ვენესუელის პრეზიდენტი პირველივე შეხვედრაზე გადაეხვია რუსეთის მაღალი რანგის წარმომადგენელს და წამოიძახა: „ბოლოს და ბოლოს, ჩვენ უკვე მართო არ ვართ ამერიკულ იმპერიასთან ბრძოლაში! ახლა ჩვენთან უკვე რუსეთია!“ აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ აღიარებაში რუსეთმა გულუხვად გადაიხადა: ვენესუელას მისცა მილიარდ დოლარიანი კრედიტი იარაღის შესაძენად. აგრეთვე შექმნა ნავთობის კონსორციუმი ვენესუელის ნავთობსაბადოების ერთობლივად ათვისებისათვის.⁸

პარალელურად, რუსებმა მუშაობა დაიწყეს წყნარი ოკეანის ეგზოტიკურ კუნძულოვან სახელმწიფოებთან. მათ მხარდაჭერა მიიღეს ნაუროსაგან (კუნძული 10 ათასიანი მოსახლეობით). ქვეყანას, რომელსაც „არა აქვს უფლება, მონაწილეობა მიიღოს მთავრობის და სახელმწიფოთა მეთაურების კონფერენციებში“.⁹ ამას მოჰყვა ვანუატუ, შემდეგ ტუვალუს-ჯუჯა სახელმწიფო 12 ათასი მცხოვრებით, რომელიც იძირება ოკეანის დონის ამაღლების გამო. გადმოცემით ლავროვმა ტუვალუს პრემიერ-მინისტრს „ჩემოდნით გადასცა 2 მილიონი დოლარი „ქეშად“.

აღნიშნულ ფაქტებთან დაკავშირებით კუროზებსაც ჰქონდა ადგილი. მიხეილ სააკაშვილი იგონებს, რომ ტუვალუს პრემიერ-მინისტრთან შეხვედრის დროს „გრიგოლ ვაშაძე დაიხარა მისკენ და ჰკითხა: სერ, მართალია, რომ სოხუმში ჩაფრინდით? ის პასუხობს: დიახ – დიახ, მართალია და თან იღიმება. „მართალია, რომ მათი დამოუკიდებლობა აღიარეთ?“ მან უფრო გამომწვევად გაიღიმა. მაშინ ვაშაძემ მისი ჰალსტუხი მუშტზე დაიხვია, უღვაშები სახესთან მიუახლოვა, თვალი თვალში გაუყარა და მოგუდვა დაუწყო, თან ეუბნებოდა: „სერ, თქვენ ძალი-

8 ზიგარი მ., კრემლის ლაშქარი, თბ., 2019, გვ. 277-278.

9 მექვაბიშვილი ა., მსოფლიო დღეს, თბ., 2006, გვ. 179.

ან დიდი შეცდომა დაუშვით“. ეკონომიკის მინისტრ ვერა ქობალიასთან ერთად, მათი გაშველება მომიხდა...“¹⁰

აქვე აღვნიშნავთ, რომ რუსეთის დიდ გავლენას სირიის რეჟიმზე მოწმობს ამ უკანასკნელის მიერ საქართველოს სეპარატისტული ნაწილის „დამოუკიდებლობის“ ცნობა 2018 წელს, რაც მხოლოდ კრემლის საამებლად (ან მისი ზეწოლის შედეგად) გადადგმული გაუაზრებელი ნაბიჯია. ის დამასკოს არავითარ ეკონომიკურ სარგებელს არ მოუტანს და პოლიტიკურადაც წამგებიანია იმ პირობებში, როდესაც მთელი მსოფლიო საწინააღმდეგო პოზიციაზეა.¹¹

ამდენად, აფხაზეთის „დამოუკიდებლობა“ დე იურედ ცნო გაერო-ს წევრმა ხუთმა სახელმწიფომ: რუსეთმა, ნიკარაგუამ, ვენესუელამ, ნაურუმ და სირიამ. ვანუატუსა და ტუვალუს სახელმწიფოებმა 2011 წელს ჯერ აღიარეს აფხაზეთის დე ფაქტო დამოუკიდებლობა, ხოლო 2013-2014 წლებში უარყვეს აღნიშნული აღიარება. აფხაზეთის „სახელმწიფოებრივ სტატუსს“ მხარს უჭერს ასევე სამი არაღიარებული, გაეროს არანევრი ტერიტორიული ერთეული – ე. წ. „სამხრეთ ოსეთი“, დნესტრისპირეთი და მთიანი ყარაბაღის ყოფილი „სომხური არცახის რესპუბლიკა“.

ცხინვალის რეგიონის „დამოუკიდებლობის“ გამოცხადებას ასევე მხარი დაუჭირა დასახელებულმა გაერო-ს ხუთმა ქვეყანამ: რუსეთმა, ნიკარაგუამ, ნაურუმ, ვენესუელამ და სირიამ. გარდა ამისა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა აღიარა აფხაზეთის, დნესტრისპირეთის, მთიანი ყარაბაღის და საჰარის არაბთა დემოკრატიული რესპუბლიკის არაღიარებული, ოფიციალური სახელმწიფოებრივი სტატუსის არმქონე ქვეყნებმა. ტუვალუს კუნძულებმა 2011 წელს აღიარა „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობა, ხოლო 2014 წელს უარყო აღიარება და მხარი დაუჭირა საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას.

გამოდის, რომ რუსეთს „პატარა წარმატებული ომი“ სჭირდებოდა საკუთარ ქვეყანაში სოციალური პრობლემებიდან ყურადღების გადასატანად (2008 წლის ეკონომიკური კრიზისი უკვე კარზე აკაკუნებდა). წლების მანძილზე პერმანენტულად დამცირებული, საკუთარი უფლებების შელახვის შემყურე (როგორც რუსეთის ელიტას ეჩვენებოდა), საერთაშორისო საზოგადოების მიერ მისი სტრატეგიული ინტერესების უგულვებელყოფით გაღიზიანებული რუსეთის პოლიტიკური ელიტა ცდილობდა დაემტკიცებინა თავისი ქმედითუნიანიანობა და თანაც ამას თუ გააკეთებდა, „პატარა ერებზე მამობრივი ზრუნვის“ საბაბით, (ტრადიციული რუსული აგრესიის ერთ-ერთი სარჩული), მას განუმტკიცდებოდა თვითრწმენა, პირველსახოვანი სახელმწიფო იმიჯი.

ომი უნდოდა აფხაზეთისა და „სამხრეთ ოსეთის“ პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას – ეს გადახაზავდა სახალხო დიპლომატიისა და მსოფლიო თანამეგობრობის ყველა მცდელობას კონფლიქტის სამართლიანი მოგვარების მიზნით, დიდი ხნით კარებს ჩაუკეტავდა საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების მოსურნეებს (ორივე მხრიდან), „სისხლის მდინარეს“ ჩააყენებდა ქართველ, აფხაზ და ოს ხალხებს შორის.¹²

10 სააკაშვილი მ., ძალის გამოღვიძება, თბ., 2016, გვ. 231-232.

11 სონლულაშვილი ა., ისტორია პოლიტიკა საერთაშორისო ურთიერთობები, თბ., 2021, გვ. 332.

12 დაუშვილი ა., ფიცი მწამს – ბოლო მაკვირვებს!... თბ., 2013, გვ. 87.

ის, რომ რუსებმა თბილისი არ აიღეს – ეს მსოფლიოს კეთილი ნების ადამიანების პროტესტის გამო კი არ მოხდა, არამედ იმიტომ, რომ რუსებს საქართველოში სწორედ სააკაშვილის ხელისუფლება სჭირდებოდათ და კიდევ ის ორი სამხედრო ბაზა – აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი.¹³

ომის შედეგებით რუსებმა მიიღეს სამხედრო ბაზები, „პატარა წარმატებული ომით“ აღიდგინეს შელახული თავმოყვარეობა, თავს იწონებენ იმით, რომ ხუთ დღეში გაანადგურეს ჯარი, რომელსაც ამერიკელი ინსტრუქტორები წვრთნიდნენ და თან აიარალებდნენ, რომ დაეხმარნენ „პატარა დაჩაგრულ ერებს“. რუსეთმა დაიბრუნა ის დაკარგული „ხმის ტონალობა“, რითაც მუდამ აოცებდა მსოფლიოს.

ომი საოცრად მომგებიანი აღმოჩნდა აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ პოლიტიკური ელიტისათვის – აღიარებამ და რუსეთთან საგანგებო ურთიერთობის დამყარებამ, ამ პოლიტიკური ელიტის ხელში თავი მოუყარა რუსეთიდან უანგარიშოდ წამოსულ მილიონებს, პრივილეგიებს და ბინა-აგარაკებს. ის, რომ ისტორიული ქართული მიწებიდან უსირცხვილოდ, უკანონოდ აჰყარეს და გამოყარეს ქართველები – ამაზე ისინი ჯერ კიდევ არ ფიქრობენ და არც მსოფლიო თანამეგობრობას აღელვებს გამორჩეულად ეს საკითხი.¹⁴

ყოველივე ამას ზედ დაერთო საქართველოს ხელისუფლების აღიარება, რომ თითქოს მან დაიწყო ომი. ეს იყო დასავლეთის ზენოლა თუ სხვა რამ, კიდევ გასარკვევია. ამ ფაქტს კარგა ხანს უმაღავდნენ საქართველოს მოსახლეობას. ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია გავეცნოთ ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუციას #1633, რომლის მეხუთე მუხლში ვკითხულობთ: „2008 წლის 7 აგვისტოს, საქართველოს სამხედრო ძალების მიერ ცხინვალის დაბომბვის გაუფრთხილებლად დაწყებით, ესკალაცია ახალ, კერძოდ, ღია და სრულმასშტაბიანი საომარი მოქმედებების საფეხურზე გადავიდა. მიძიმე არტილერია და კასეტური ბომბები, რამაც სერიოზული საფრთხე შეუქმნა სამოქალაქო მოსახლეობას, წარმოადგინდა სამხედრო ძალის არაპროპორციულ გამოყენებას საქართველოს მხრიდან“.

ხოლო მიექვსე პუნქტში წერია, რომ „რუსეთმა განახორციელა საპასუხო შეტევა“.

საქართველოს მომაკვდინებელ ამ დოკუმენტს ხელს აწერენ: 1. გიორგი კანდელაკი; 2. გიორგი თარგამაძე; 3. დავით დარჩიაშვილი; 4. ჩიორა თაქთაქიშვილი; 5. გოკა გაბაშვილი.

ამდენად, სააკაშვილის მთავრობამ ხელი მოაწერა ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუციას და აღიარა, რომ 2008 წლის 7 აგვისტოს ცხინვალში ომი თავად დაიწყო.

აქ, მოვლენებს წინ გავუსწრებთ და აღვნიშნავთ, რომ 2022 წლის 16 დეკემბერს ჰააგის საერთაშორისო სასამართლოს პროკურორმა კარიმ ხანმა 2008 წლის ომის ოთხი მონაწილე, კერძოდ, 3 ოსი სამხედრო და 1 რუსი გენერალი ადამიანების წამება-მკვლელობაში დაადანაშაულა.

ნაციონალურმა მოძრაობამ და მისმა ტელევიზიებმა ეს ფაქტი ისე „თარგმნეს“, რომ საქართველოს მიერ ომის დაწყების ვერსია „დამსხვრეულია“.

13 იქვე, გვ. 88.

14 დაუშვილი ა., დასახ. ნაშრომი, გვ. 88-89.

სინამდვილეში კი, პროკურორ კარიმ ხანს რუსეთი არ დაუფიქსირებია არც მხარედ და არც ომის დამწყებად. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჰააგის პროკურორმა მხოლოდ ოთხი ადამიანის ბრალეულობაზე ისაუბრა.¹⁵

რეალურად პასუხს ომის დაწყებაზე და მის შედეგებზე, თავად რუსეთის პოლიტიკა ღალატებს. კერძოდ, ჩვენი ჩრდილოელი მეზობლისთვის სამხრეთ კავკასიის მნიშვნელობა იმდენად დიდია, რომ მისი სტრატეგიული მდებარეობის, სატრანზიტო დერეფნის ხაზის მასზე გავლით, ზღვებზე გასასვლელების მხრივ, რომ რუსულმა სამხედრო ელიტამ დაიწყო მზადება უკვე სამხედრო ინტერვენციისათვის (მანამდე რუსეთის ხელისუფლება ძირითადად საპასპორტო პოლიტიკისა და მცოცავი ოკუპაციის მეთოდებით მოქმედებდა). სამხედრო ინტერვენციით რუსეთს არა მხოლოდ რეგიონზე კონტროლის გაძლიერება სურდა, მას უნდოდა ეპასუხა აშშ-ისა და ნატო-ს გაფართოების პოლიტიკისათვის, რომელიც ნაბიჯ-ნაბიჯ უახლოვდებოდა რუსეთის საზღვრებს.

რუსეთი დიდი ხნის განმავლობაში ემზადებოდა ამ ომისათვის, რასაც თავად რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის ვლადიმერ პუტინის განცხადებებიც ადასტურებს, რომელიც მან გააკეთა: „საიდუმლო არაა, რომ ჩვენ გვქონდა გეგმა. რუსეთი ამ გეგმის ფარგლებში მოქმედებდა. ჩვენ ამ გეგმის ფარგლებში მოვამზადეთ სამხრეთ ოსეთის არმია“.¹⁶

აქვე, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2008 წლის აგვისტოში საქართველო თავს ვერ დაესხმებოდა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთს“, რადგან ეს იყო თავდაცვითი ომი რუსეთისა და სეპარატისტების წინააღმდეგ. საქართველოს კონსტიტუციის თანახმად, „თავდაცვით ომად უნდა განვიხილოთ ნებისმიერი ომი, რომელიც საქართველოს საერთაშორისოდ აღიარებულ საზღვრებში წარმოებს“.¹⁷

და მაინც ქართველი საზოგადოება მოუთმენლად ელოდა საქართველოში კონფლიქტის გამომწვევი მიზეზების დამდგენი საერთაშორისო მისიის, ე. წ. ტალიავინის კომისიის დასკვნას, რომელიც აგვისტოს ომის გამომწვევ მიზეზებსა და შემდგომში განვითარებულ მოვლენებს სწავლობდა. მისიამ ანგარიში 2009 წლის სექტემბერში გამოაქვეყნა.

ტალიავინის შემაჯამებელ დასკვნით ნაწილში აღნიშნულია: „2008 წლის 7 აგვისტოს ღამით (8 აგვისტოს გამთენისისას) ქალაქ ცხინვალს ინტენსიურად შეუტია ქართულმა მძიმე არტილერიამ. ქართული არმიის სხვა შენაერთები ასევე უტევდნენ ქ. ცხინვალსა და მის შემოგარენს. მალევე ბრძოლაში ჩაერთნენ რუსული, სამხრეთოსური და აფხაზური სამხედრო შენაერთები და შეიარაღებული დანაყოფები. თუმცა, ქართული იერიშის შეჩერებას სამხრეთ ოსეთში დიდი დრო არ დასჭირვებია. საპასუხოდ, რუსული შეიარაღებული ძალები, მათ შორის –საჰაერო დარტყმებითა და შავი ზღვის ფლოტის დანაყოფებით, ღრმად შეიჭრნენ საქართველოში, გადაკვეთეს ქვეყნის მთავარი, აღმოსავლეთ-დასავლეთის გზა, მიაღწიეს ფოთის პორტს და გაჩერდნენ ქვეყნის დედაქალაქთან, თბილისის ახლოს. შეიარაღებული დაპირისპირება განვითარდა და მოიცვა შიდასახელმწიფოებრივი და სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტი: ერთი მხრივ,

15 გაზ. „ასავალ-დასავალი, 2023, #15, გვ. 26.

16 მანჩხაშვილი მ., სამხრეთ კავკასიის რეგიონული უსაფრთხოების ორი თურქული მოდელი, თბ., 2021, გვ. 52-53.

17 კობახიძე ი., კონსტიტუციური სამართალი, თბ., 2019, გვ. 219.

სამხრეთელი ოსები და აფხაზები საქართველოს წინააღმდეგ და ამავე დროს რუსეთისა და საქართველოს სამხედრო დაპირისპირება; მეორე მხრივ, ერთდროულად ორი ასეთი კონფლიქტის კომბინაცია, ძირითადად, მიდრეკილია საერთაშორისო სამართლის დარღვევისკენ. სწორედ ოსეთის არალეგალური დაჯგუფებების მიერ, რომლებსაც ადეკვატურად არ ან ვერ აკონტროლებდნენ რუსეთის რეგულარული შეიარაღებული ძალები. კიდევ ერთი საომარ მოქმედებათა ფრონტი გაიხსნა ქვეყნის დასავლეთით, სადაც აფხაზურმა ძალებმა, რუსეთის ძალების დახმარებით, აიღეს ზემო კოდორის ხეობა მცირე ქართული დასახლებით. 5-დღიანი ბრძოლის შემდეგ, 2008 წლის 12 აგვისტოს, რუსეთის პრეზიდენტმა დიმიტრი მედვედევმა, საქართველოს პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა და საფრანგეთის პრეზიდენტმა ნიკოლა სარკოზიმ, რომელიც ევროკავშირის სახელით მოქმედებდა, მიაღწიეს ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმებას. ამას მოჰყვა იმპლემენტაციაზე (აღსრულებაზე, - ა. ს.) შეთანხმება 2008 წლის 8 სექტემბერს, ისევე პრეზიდენტ სარკოზის დაჟინებული მცდელობის შედეგად. ეს წარმატებული პოლიტიკური ქმედება განხორციელდა საერთაშორისო საზოგადოების უმოქმედობის სანაცვლოდ, მათ შორის - გაეროს უშიშროების საბჭოსი, რომელსაც უნდა ემოქმედა მოქნილად და გადამწყვეტად, რათა გაეკონტროლებინა არნახული დაძაბულობა, რაც წინ უსწრებდა შეიარაღებულ კონფლიქტს. მას შემდეგ არავითარი პროგრესი არ მომხდარა რეგიონში მშვიდობისა და სტაბილურობის დამყარების რთულ პროცესში, გარდა ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის დაარსებისა და ჟენევის მოლაპარაკებებისა...“

სხვა ადგილას კომისიის დასკვნაში კიდევ ერთხელ ხაზგასმულია, რომ „2008 წლის 7 აგვისტოს ღამით ქართული შეიარაღებული ძალების მიერ ცხინვალის დაბომბვით დაიწყო ფართომასშტაბიანი შეიარაღებული კონფლიქტი საქართველოში, რაც იყო კულმინაცია იმ მუდმივი დაძაბულობისა და ინციდენტებისა, რომელთაც ადგილი ჰქონდა დიდი ხნის განმავლობაში“.¹⁸

როგორც ვხედავთ, ტალიავინის კომისია ომის დამწყებად ქართულ მხარეს ასახელებს. არაფერს ამბობს, რომ სამხედრო ოპერაცია საქართველოს ხელისუფლებამ თავის ტერიტორიაზე, განდგომილი რეგიონის წინააღმდეგ განახორციელა. თუმცა, რამდენად იყო დამწყები საბრძოლო ოპერაციისა ქართული მხარე, ეს კიდევ საკითხავია. დასკვნაში არაფერია ნათქვამი, საიდან გაჩნდა უცბად რუსეთის შეიარაღებული ძალები ქართულ ტერიტორიაზე და ა. შ.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ კომისიის მასალებში არის საყურადღებო მინიშნებებიც. მაგალითად, კომისიის დასკვნით „მისიამ აღმოაჩინა მაგალითი ეთნიკური ქართველების იძულებით გადაადგილებისა, რომლებიც რჩებოდნენ თავიანთ სახლებში საომარი მოქმედებების დაწყების შემდეგ. ასევე, ცხადი იყო, რომ ადგილი ჰქონდა ეთნიკური ქართული სოფლების სისტემურ ძარცვასა და განადგურებას სამხრეთ ოსეთში. შედეგად შეიძლება დავასკვნათ - აღნიშნულია კომისიის მასალებში - ეთნიკური წმენდა იყო ნამდვილად ეთნიკური ქართველების წინააღმდეგ სამხრეთ ოსეთში, როგორც 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტის დროს, ისე მის შემდეგაც“.¹⁹

ეთნიკური წმენდა და გენოციდი საერთაშორისო სამართალში სხვადასხვა

18 ჩვენი ეპოქა, ტ. V, თბ., 2015, გვ. 8.

19 ჩვენი ეპოქა, ტ. V, თბ., 2015, გვ. 20.

კატეგორიის ტერმინებია. ცხადია, ორივე დანაშაულია. ტალიავინის კომისიის დასკვნაში რუსების ქმედება შეფასებულია, როგორც დანაშაულებრივი უმოქმედობა და ხელის შეწყობაც კი ოსური ფორმირებებისათვის, რათა მათ განეხორციელებინათ ქართველთა ეთნიკური წმენდა.

ფაქტია, ტალიავინის კომისიამ დაადასტურა ქართველი მოსახლეობის ეთნიკური წმენდა, მაგრამ არ დაადასტურა გენოციდი. ისევე, როგორც კოსოვოში დაადასტურდა სერბების მიერ ალბანელების ეთნიკური წმენდა, მაგრამ ალბანელების გენოციდი არ დაადასტურებულა.

დღევანდელი გადმოსახედიდან, ტალიავინის დასკვნა იყო ერთგვარი კომპრომისების შედეგი, რომელიც საქართველოს პოზიციებს ვერც გააძლიერებდა და ვერც დაასუსტებდა. საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში შექმნილი ვითარება საქართველოსთვის არცთუ ხელსაყრელი აღმოჩნდა.²⁰

სამწუხაროდ, კომისიამ ვერ ან არ „დაინახა“, რომ რუსული სამხედრო ნაწილები საქართველოს ტერიტორიაზე 7 აგვისტოს დილით შემოვიდნენ. საერთოდ კი, რუსული 135-ე და 693-ე პოლკები საქართველოს ტერიტორიაზე უკვე აგვისტოს დასაწყისიდან იყვნენ განლაგებული.

ეს ფაქტები საკმარისი არ აღმოჩნდა კომისიისათვის. მან ვერ შეძლო, უფრო სწორად არ მოინდომა იმის დადასტურება, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე, საომარი მოქმედების დაწყებამდე რუსეთის სამხედრო ნაწილები უკვე შემოსული იყო.²¹

საომარი მოქმედებების ვითარებაში საქართველოს ეკონომიკამ მდგრადობის ტესტი, ავად თუ კარგად, ჩააბარა, მაგრამ სოლიდური ზარალიც ნახა. პირდაპირ დანაკარგებს რომ თავი დავანებოთ (უპირველეს ყოვლისა, ადამიანურ დანაკარგებს), უამრავი ოდენობის სახსრები იქნა მიმართული იმ ინფრასტრუქტურის აღსადგენად, რომელიც რუსეთის სამხედრო ინტერვენციამ გაანადგურა. ეს არის სამოქალაქო და ეკონომიკური ინფრასტრუქტურა – გზები, კომუნიკაციები, სხვადასხვა ტიპის და მასშტაბის სამრეწველო თუ სანარმოო ობიექტები, რომლებზეც რუსულმა ტანკებმა და ავიაგამანადგურებლებმა არაერთი იერიში მიიტანეს...

რუსული აგრესიის დროს მრავალჯერ დაიბომბა ისეთი ობიექტები, რომელთა გამართულ მუშაობაზე დიდწილად იყო დამოკიდებული მთლიანად ქართული ეკონომიკის ფუნქციონირება. რუსული ჭურვები ჩამოიყარა თბილისის საავიაციო გაერთიანებაში, რომელიც წინა წლებში ქართული ექსპორტის დაახლოებით 10%-ს უზრუნველყოფდა. ავიაბომბების მსხვერპლი გახდა კასპის ცემენტის ქარხანა – გერმანული „ჰაიდელბერგ ცემენტის“ კუთვნილი ერთ-ერთი ყველაზე წარმატებული სანარმოო ობიექტი, რომლის პროდუქტიც როგორც საშინაო, ისე საგარეო ბაზრების მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე იყო მიმართული.

სერიოზულად იზარალა საქართველოს რკინიგზამ. კასპთან დაზიანებულმა სარკინიგზო ხიდმა ორმხრივი ზარალი გამოიწვია: ერთი მხრივ, პირდაპირი ხარჯები (მის აღსადგენად გაწეული), მეორე, ყოველდღიურად ტვირთების გაუტარებლობის შედეგად დაკარგული შემოსავალი (ფინანსურმა დანაკარგმა 30 მლნ. ლარს მიაღწია).²²

20 იქვე, გვ. 26.

21 ყალიჩავა კ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 218.

22 ჩიტაძე ნ., გეოპოლიტიკა, თბ., 2011, გვ. 581-582.

ტურიზმის სექტორი აგვისტოში განვითარებული მოვლენების ერთ-ერთი პირველი მსხვერპლი აღმოჩნდა. პირდაპირი ზეგავლენა განიცადა იმ ძირითადმა ბუნებრივმა რესურსებმა (ბიომრავალფეროვნება, ბალნეოლოგიურ-კლიმატური პირობები, ესთეტიკური ღირებულებები), რომელიც ძირითადად ტურისტულ პოტენციალს წარმოადგენდა.

საომარი მოქმედებების დროს ფოთის პორტის ბლოკირებისა და საავტომობილო მაგისტრალის გადაკეცვის, ასევე სარკინიგზო ინფრასტრუქტურის დაზიანების და საავიაციო მიმოსვლის შემცირების, ასევე საბანკო და სხვა სექტორებში ამუშავებული დროებითი შეზღუდვების გამო, ქვეყანაში ტვირთების მოძრაობა და სავაჭრო ოპერაციების მოცულობა მნიშვნელოვნად შემცირდა.

მშვიდობიანი მოსახლეობის და სამხედრო პერსონალის, სამხედრო და სამოქალაქო ინფრასტრუქტურის დაზიანებისა და განადგურების გარდა, 2008 წლის აგვისტოს რუსულმა სამხედრო აგრესიამ საქართველოში ეკოლოგიური კატასტროფა გამოიწვია. როგორც ოფიციალური, ისე სხვადასხვა საერთაშორისო საინფორმაციო წყაროს, თვითმხილველთა ჩვენებებისა და ექსპერტების შეფასების მიხედვით, რუსულმა სამხედრო ინტერვენციამ მნიშვნელოვანი ზიანი მიყენა კავკასიისა და შავი ზღვის ეკოსისტემებს.

საქართველოს გარემოსდაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროსა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს ინფორმაციით, აგვისტოს მეორე ნახევარში, რუსული შეიარაღებული ძალების მიზანმიმართული ქმედებების შედეგად, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში ასობით ჰექტარი უნიკალური ტყე განადგურდა. მაგლითად, ბორჯომის ხეობაში ვიზუალური დათვალიერებით, მთლიანად განადგურებულ იქნა ტყის მასივის 250 ჰექტარზე მეტი, ხოლო ატენის ხეობაში (შიდა ქართლის რეგიონი), დამწვარი ტყის მასივმა 50 ჰექტარი შეადგინა. გარდა ამისა, რუსული სამხედრო ავიაციის ქმედების შედეგად ცეცხლი გაუჩნდა კასპის რაიონის, დაბა სურამის, ხარაგაულისა და კოჯრის ტყეებს.

რაც შეეხება შავ ზღვას, ექსპერტთა შეფასებით, ზღვაში ჩაიღვარა დაახლოებით 50-70 ტონა ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, რაც საქართველოს შავი ზღვის სანაპირო ზოლისათვის უპრეცედენტო შემთხვევას წარმოადგენდა.²³

ომის შედეგად დაიკარგა სოფლები, სასაფლაოები, სალოცავები, მატერიალური კულტურის ძეგლები... ლიახვის პირზე, ხეობის დასაწყისში მოზრდილ ქართულ სოფელ ვანათში ქართველების ნასახიცი აღარ არის. არც პატარა ლიახვის ხეობის ზემო სოფლებში – ქსუისში, ერედვში, საცხენეთში, ხადურთანკარში, ბელოთში, ანერისხევში...

თითქმის 30 წელიწადზე მეტია, ქართველი მოსახლეობა ველარ მიდის გერში მოსალოცად. ამიტომაც გორის მახლობლად, ბერბუკის დევნილთა დასახლებაში გერის წიმადა გიორგის ტაძარი ააგეს. შიდა ქართლის მოსახლეობის ნაწილი კი გერისთობის დღეებში არბოს წმინდა გიორგის ტაძარში მიდის.²⁴

ქართველ პოლიტიკოსებში განსხვავებული დამოკიდებულება არსებობდა აგვისტოს ომის შეფასებისადმი. ბუნებრივია, ნაციონალურ მოძრაობას საკუთარი პოზიცია გააჩნდა ომის დაწყების და დასრულების შესახებ, თუმცა არსებობ-

23 ჩიტაძე ნ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 582-583.

24 შოშიტაშვილი ნ., გერის წმინდა გიორგის სალოცავი და გერისთობა, ჟურნ. „ისტორიანი“, 2023, #3, გვ. 79.

და განსხვავებული, ზოგიერთ შემთხვევაში კრიტიკული დამოკიდებულებაც. მაგალითისთვის საინტერესოა „პატრიოტთა ალიანსის“ ლიდერის ირმა ინაშვილის ბრალდებები ნაციონალური მოძრაობისადმი:

„1. ვინ ჩააბარა და ვინ გაყიდა კოდორი და ახალგორი? 200 დასახლებული პუნქტი, ქალაქი, სოფელი, დაბა და ამათგან უამრავში, თუნდაც იგივე კოდორის ხეობაში, უამრავ დასახლებულ პუნქტებში საერთოდ არ ყოფილა საომარი მოქმედება, ერთი ტყვიაც არ გავარდნილა. ვინ უბიძგა სამხედროებს, პოლიციას, სპეცსამსახურებს, გამგეობებს, სხვა სახელმწიფო სტრუქტურებს – ვინ უბიძგა და ვინ დაატოვებინა ეს ტერიტორიები? ტექნიკაც დატოვეს, ყველაფერი დატოვეს და ეს ბრძანებები დღესაც დაცულია საიდუმლო არქივებში!

2. ვინ გადასცა უბრძოლველად რამდენიმე მილიარდის ღირებულების შეიარაღება და სამხედრო ბაზები სენაკში, ფოთში, სხვაგან... ვინ ჩააბარა მოღალატეობრივად ეს შეიარაღება რუსებს?

3. ვინ გადასცა დავითგარეჯი, მამისონის უღელტეხილი, შუშანიკის ციხე-კოშკი, 60-ზე მეტი სტრატეგიული პუნქტი ვინ გადასცა მეზობელ ქვეყნებს?

4. ვინ მიყიდა ყველა სტრატეგიული ობიექტი ძირითადად რუსეთს და სხვა ქვეყნებს?

5. საქართველო-რუსეთი-ევროკავშირის შეთანხმებიდან ვინ ამოიღო მეშვიდე პუნქტი, რომელშიც მკაფიოდ ეწერა, რომ სოხუმს და ცხინვალს საერთაშორისო შეთანხმების გარეშე რუსეთი ვერ აღიარებდა?

6. ვინ მოაწერა ხელი სტრასბურგში რეზოლუციას, სადაც წერია, რომ ომი საქართველომ დაიწყო და კასეტური ბომბებიც საქართველომ გამოიყენა?

7. ვინ მიატოვა მშვიდობიანი მოსახლეობა? ვინ მიატოვა წვევამდელები? ვინ მიატოვა ბრძოლის ველზე დაღუპულები, რომლებიც პატრიარქმა გადმოსაყვენა?“²⁵

ყველა უბედურებასთან ერთად, 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ საქართველომ სუვერენიტეტი და ფუნქცია დაკარგა რეგიონში, რაც თვალნათლივ გამოჩნდა უკვე 2009 წლიდან. საქართველოს ბედი სხვა ქვეყნებში წყდებოდა. ჩვენს ზურგს უკან ლაპარაკობდნენ გეოპოლიტიკურ პრობლემებზე თურქეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი, რუსეთი, ევროპა და ამერიკა. ბჭობდნენ, როგორ უნდა გადანყვეტილიყო საქართველოს ბედი და განაწილებულიყო მისი ტერიტორიები.

საზოგადოების გარკვეულმა ნაწილმა ომის შედეგების უარყოფითი მიმართულება მიხეილ სააკაშვილის ქმედებებს მიაწერა და ამიტომ მათ ნაწილში გაჩნდა საპროტესტო განწყობა. 2009 წლის 9 აპრილს სააკაშვილის გადადგომის მოთხოვნით რუსთაველის პროსპექტზე ათიათასობით კაცი გამოვიდა, რაც 2007 წლის ნოემბრის შემდეგ უდიდესი ოპოზიციური საპროტესტო დემონსტრაცია იყო. მოქალაქეთა პროტესტის ჩასახშობად ძალოვანი სტრუქტურები იქნა გამოყენებული.²⁶

ჩვენმა ხელისუფლებამ რომ პოლიტიკური შეცდომები დაუშვა და მტრის ანკესზე წამოეგო, ფაქტია. ამას მოჰყვა ის შედეგები, რასაც დღემდე ვიმკით. 2008

25 გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2023, #15, გვ. 27.

26 ჩვენი ეპოქა, ტ. V, თბ., 2015, გვ. 29.

წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები მარტივი შესაფასებელი არ არის იმ განსხვავებული პოლიტიკური პოზიციების ფონზე, რაც საქართველოში არსებობს. თუმცა ხსენებული საკითხის მიმართ ყველა განსხვავებული პოზიციის შესწავლა და ანალიზია საჭირო, როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი პოზიციების წარმოჩენა და შეფასება. ფაქტია, რომ 2008 წლის აგვისტოს ომმა ახალი პოლიტიკური პროცესების დაწყებას უბიძგა საქართველოში.

Avtandil Songulashvili

Results and Assessments of the August 2008 War between Russia and Georgia

Summary

After the August 2008 war, Georgia lost 20% of its territory. All this was accompanied by the Georgian government's admission as if it had started the war. Actually, it was a defensive war against Russia and separatists, because according to the Georgian constitution, «any war waged within the internationally recognized borders of Georgia should be considered a defensive war.»

In addition to the damage and destruction of the civilian population and military personnel, and military and civil infrastructure, the Russian military aggression of August 2008 caused an ecological disaster in Georgia.

It is a fact that the government of Georgia made political mistakes and fell into the enemy's trap. This resulted in the outcomes we are still reaping and no progress is seen to regain the lost territories.

სარჩევი

მისალმებები იუბილარს	3
ოთარ ჯანელიძის ცხოვრება და საქმიანობა.....	43
აღიარება მხოლოდ შრომით მოდის... (პროფესორ ოთარ ჯანელიძის დაბადებიდან 70 წლისთავის გამო) – ალექსანდრე დაუშვილი	45
პროფესორ ოთარ ჯანელიძის სამეცნიერო პუბლიკაციები	59
Scientific publications of Professor Otar Janelidze	59
პროფესორ ოთარ ჯანელიძის 70 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებები	93
მიხეილ ბახტაძე – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და 1918-1921 წლების სამხედრო მოქმედებები	95
მანანა დარჩაშვილი – რელიგიის თავისუფლების საკითხი ბალტიის ქვეყნებში.....	102
ალექსანდრე დაუშვილი – საქართველოს კოლმეურნეთა დახმარება ფრონტსა და ოკუპანტებისაგან განთავისუფლებულ რაიონებს	115
რუსუდან დაუშვილი – ქართული ემიგრაციის პირველი ტალღის განსახლება და საქმიანობა საფრანგეთში (1921-1939).....	124
ქეთევან გიგაშვილი, გიორგი გოცირიძე – მეცნიერული სამართლიანობის აღდგენის ერთი ფაქტისათვის ტერმინოლოგიურ დისბალანსთან მიმართებით.....	133
İbrahim Tellioğlu – An Evaluation of the Change that Emerged in Anatolia During the 13 th Century.....	146
კახა კვაშილავა – მურზაყან შარვაშიძის ბიოგრაფიისათვის	156
ელდარ მამისთვალიშვილი – თეატინები აღმოსავლეთ საქართველოში	163
მალხაზ მაცაბერიძე – ვარლამ ჩერქეზიშვილის დაბრუნება: საქართველოში წაკითხული ლექციები	178
ივანე მენთეშაშვილი – ნაპოლეონი და მისი ხელისუფლება.....	188

პაატა ნაცვლიშვილი – აქა ამბავი უცხოეთში გამოცემული ერთი ქართული წიგნისა	195
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი – ლირიკული წიაღსვლები „ვეფხისტყაოსანში“	229
ნიკოლოზ ნიკოლოზიშვილი – უცნობი დოკუმენტები ევგენი დალევჯიოს არქივიდან: არქიმანდრიტი ნიკოლოზ ნამორაძე და „თავისუფალ საქართველოს კომიტეტი“	234
მურმან პაპაშვილი – სულხან-საბა ორბელიანის რელიგიური დიპლომატია საფრანგეთ-ოსმალეთისა და საფრანგეთ-ირანის კაპიტულაციების კონტექსტში	270
Chinara Gabil Safarova – Azerbaijan-Turkey-Georgia Political and Military Coordination in the South Caucasus at the XX Century and the Beginning of the XXI Century.....	285
დიმიტრი სილაქაძე – კაპიტანი სიმონ შავგულიძე – მეომრის გზა	292
ავთანდილ სონღულაშვილი – რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ავვისტოს ომის შედეგები და შეფასებები.....	305
გიორგი სოსიაშვილი – არბოში მცხოვრები ყურულები და ბოლშევიკური ხელისუფლება.....	316
კახაბერ სურგულაძე – 1863-1864 წლების პოლონეთის აჯანყების ასახვა ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“	323
Муса Джафар Оглу Гасымлы – Этнополитическая ситуация на Южном Кавказе после Октябрьского переворота в России.....	331
როინ ყავრელიშვილი – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ანკარის საელჩოს საქმიანობის ასახვა თურქული პრესის ფურცლებზე (07.02-31.03.1921)	345
დიმიტრი შველიძე – დამოუკიდებელი საქართველო და თეთრი რუსეთი (1918-1920 წწ)	356
დავით ჩოჩიშვილი – ებრაელთა სოციალური მდგომარეობისათვის XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში (იეჰუდა ჰალევი ჩორნის მიხედვით).....	379
ირაკლი ჩხაიძე – ქართული იდენტობის ევროპული მოდელი ნაციონალიზმის ეპოქაში	388
მარიამ ჩხარტიშვილი – ლეონტი მროველის მონათხრობი ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის მირიანის შესახებ: ისტორია თუ პოეზია?	402

გიორგი ხორბალაძე – საბჭოთა რეჟიმის სარკასტული კრიტიკა ნოდარ დუმბაძის იუმორისტული მოთხრობების ციკლში	415
მირიან ხოსიტაშვილი – უცხოელები თავისუფალი საქართველოს დედაქალაქში (1918-1921 წწ.).....	434
Николай Джавахишвили – Хроники грузино-балтийской солидарности во второй половине XX века	442
ოთარ ჯანელიძე – ამიერკავკასიის სეიმი და ქართული პოლიტიკური სპექტრი.....	468
ლევან ჯიქია – ზვიად გამსახურდიას საქართველოს მწერალთა კავშირში განწევრიანების თარიღის დაზუსტებისათვის	486